

e-ISSN: 2147-2971

p-ISSN: 2148-4163

The Journal of Academic Social Science
Studies

JASSS

Number: 74
Spring I / 2019

Editor

Dr. Serdar Yavuz

Subeditors

Dr. Slavka Hlásna

Dr. Özcan Bayrak

Dr. Onur Köksal

Dr. Serdar Bulut

Dr. Seda Taş

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Academic Social Science Studies dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Science Studies dergisinde yayımlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.jasstudies.com'a aittir.

Yayımlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal Of Academic Social Science Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. DOAJ, SOBIAD, MLA, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), ARASTIRMAX, Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi), Journal Seek, Research Bible, İSAM, Index Copernicus, Mendeley, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys, ASI (Advanced Science Index), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), I2OR, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), Spark Index, Infobase Index, Sysmatic Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor, Science Library Index başta olmak üzere onlarca veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. DOAJ, SOBIAD, MLA, ASOS, TEİ (Turkish Education Index), ARASTIRMAX Academic Index (Turkish Academic Journals Index) Journal Seek, Research Bible, ISAM, Index Copernicus, Mendeley, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Academic Keys, ASI (Advanced Science Index), Sjournals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), I2OR, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals) and especially Spark Index, Infobase Index, Sysmatic Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor, Science Library Index are scanned by index and dozens database.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazığ-
TURKEY

25 / 03 / 2019

Number: 74 - Spring 2019

The Journal of Academic Social Science Studies
International Journal of Social Science

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Editor

Dr. Serdar Yavuz

E-mail: info@jasstudies.com

Web: <http://www.jasstudies.com/>

Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

JASS Studies

Number: 74 / Spring 2019

The Journal of Academic Social Science Studies

Number: 74 - Spring 2019

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor

Dr. Serdar Yavuz

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Dr. Slavka Hlásna

Dr. Özcan Bayrak

Dr. Onur Köksal

Dr. Serdar Bulut

Dr. Seda Taş

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupınar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şirnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütüye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	U. Arab Emirates University
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. İzzet Baysal University
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışışleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışışleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralık University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University
------------------------	----------------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490
---------------------	------------------------------------

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA	Dicle University
Lect. Hakkı ŞİMŞEK	Adiyaman University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK	Trakya University
Lect. Alize CAN	Trakya University
Lect. Ezgi AYDEMİR	Yıldız Teknik University
Lect. Hande İSAOĞLU AKBIYIK	Yıldız Teknik University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI	Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA	Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ	Sakarya University
-----------------	--------------------

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Res. Assist. Hasan KIZILDAĞ	Ondokuz Mayıs University
-----------------------------	--------------------------

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7958>

Number: 74 , p. 373-386, Spring 2019

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

22.12.2018

15.02.2019

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

25.03.2019

**VÜCÛH VE NEZÂİR İLMİNE BİR KATKI: İBN FÂRİS'İN
"EFRÂDÜ KELİMÂTİ'L-KUR'ÂNİ'L-AZÎZ" ADLI ESERİNDE
OLMAYAN BAZI EFRÂD KELİMELER**

*A CONTRIBUTION TO THE SCIENCE OF WUCÛH AND NAZÂİR:
SOME AFRÂD WORDS NOT COVERED IN THE "AFRÂDU
KALIMÂTI'L-QUR'ÂNI'L-AZÎZ" OF IBN FÂRIS*

Dr. İbrahim Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0438-6994>

Bursa Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü,

ibrahimbursevi@hotmail.com

Öz

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kelime ve tabirlerin doğru bir şekilde anlaşılması için Arapça dil kaidelerinin yanı sıra bir takım yardımcı ilimlerden de yararlanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç, Kur'ân ile ilgili birçok ilim dalının doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılmasına yardımcı olan bu ilimlerden biri de vücûh ve nezâir ilmidir. Arapça'da kelimeler, karinelerin işaret ettiği bağlamda kullanılmakta ve içerdikleri manalar da bu bağlama göre farklılık göstermektedir. Bu yüzden Kur'ân'ın bazı kelimelerinin hangi âyette hangi manaya geldiğinin tespit edilmesi, Kur'ân'ın doğru anlaşılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Vücûh ve nezâir ilmi, kelimelerin Kur'ân'da geçtikleri bağlama göre aldığı anlamları inceleyen bir Kur'ân ilmidir. Bu ilmin incelediği kelimeler içinde efrâd kelimeler de vardır. Kur'ân ilimleri açısından efrâd kelime; bir lafzın Kur'ân'da geçtiği tüm âyetlerde sadece iki manada kullanılması ve bir âyet hariç diğer âyetlerde aynı manaya gelirken sadece o bir âyette farklı bir manada kullanılmasıdır. Bu tür kelimelerin incelendiği hicrî IV. asırda yaşamış, Kûfe dil mektebine mensup, dil ve edebiyat âlimi İbn Fâris'in *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-azîz* adlı risalesi, efrâd konusunda yazılmış tek eser olma özelliğine sahiptir. Fakat İbn Fâris, Kur'ân'daki tüm efrâd kelimeleri eserine almamıştır. Bu çalışmada vücûh ve nezâir ilminin önde gelen eserleri incelenerek efrâd özelliği taşıdığı halde İbn Fâris'in eserine almadığı bu kelimeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân İlimleri, Vücûh ve Nezâir, Efrâd, İbn Fâris

Abstract

In order to understand the words and phrases in the Qur'ân correctly, one should make use of some auxiliary sciences besides Arabic linguistic rules. This need led to the emergence of many scientific branches regarding the Qur'ân, one of these is the science of wucûh and nazâir. In Arabic language, the words are used in a context as the presumptions indicate, and the meanings would differ with regards to that context. Therefore, determining the meaning of certain words in the Qur'ân used in different verses is important for understanding the Quran accurately. The science of wucûh and nazâir is a Qur'anic science that examines the meanings of the words by context in which they are mentioned in the Quran. There are also the words "afrâd" in the words examined by this science. "Afrâdu Kalimâti'l-Qur'âni'l-Azîz" of Ibn Fâris, who lived in the IV century, is a member of the Kûfe language school, the language and literature scholar is the only work written in the matter of afrâd. However, Ibn Fâris did not take all the words of "afrâd" in the Qur'ân into his work. In this study, we will examine the leading works of the science of wucûh and nazâir and try to identify these words which Ibn Fâris did not take into his works but having the feature of afrâd.

Key Words: Qur'anic Sciences, Semantic, Wucûh and Nazâir, Words, Afrâd, Ibn Fâris

A. VÜCÛH VE NEZÂİR İLMİ

Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Arapça dil kaidelerinin yanı sıra bir takım yardımcı ilimlerden de yararlanılması gerekmektedir. Bu ihtiyaç, Kur'ân ile ilgili birçok ilim dalının doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yardımcı olan bu ilimlere, Kur'ân İlimleri (Ulûmu'l-Kur'ân) adı verilmektedir. Vücûh ve nezâir ilminin de bu ilimler arasında önemli bir yeri vardır.

Vücûh ve nezâir, Kur'an'da kullanılan bir lafzın farklı âyetlerde kazandığı mâna değişikliklerini mükerrerleriyle birlikte inceleyen ilim dalı ve bu alanda telif edilmiş eserlerin ortak adıdır. Sözlükte vücûh; "yüz, ön, önde olan, her şeyin ön tarafı" anlamlarına gelen *vech* kelimesinin; nezâir ise "bir şeyin dengi, benzeri, aynısı" anlamlarındaki *nazîre* kelimesinin çoğuludur (Ferâhîdî, 2003, 4: 237, 349-350). Vücûh, çeşitli manalarda kullanılan müşterek lafızlardır (Zerkeşî, 1957, 1: 102). Müşterek lafızlar ise manaları ayrı, yazılışları aynı olan, manalar arasındaki ortaklıktan dolayı birçok mana için kullanılan lafızlardır (Cürcânî, 2004, 180).

İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) göre *vücûh*, bir kelimenin aynı lafız ve aynı hareket-

lerle Kur'ân'ın değişik âyetlerinde kullanılması ve kullanıldığı her âyette farklı bir mananın kastedilmesidir. Bu durumda bir yerde zikredilen kelimenin lafzı bir başka yerde zikredilen kelimenin lafzına nazîrdir. Örneğin Kur'ân'da beş farklı anlamda kullanılan "ümme" kelimesinin topluluk, millet (din), zaman, önder ve grup anlamlarından her biri vücûhtur. Hangi mana kastedilirse kastedilsin Kur'ân'da geçen bütün "ümme" lafızları ise birbirinin *nazîri*, yani *nezâir* olmaktadır. Buna göre nezâir lafızlara, vücûh ise mânalara verilen addır (İbnü'l-Cevzî, 1987, 46). Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), Kur'ân'da geçen bir kelimenin farklı âyetlerde farklı anlamlarda kullanılmasına vücûh, aynı kelimenin farklı âyetlerde aynı manada kullanılmasına ise nezâir demişlerdir (Zerkeşî, 1957, 1: 102; Süyûtî, 2008, 301). Vücûh ve nezâir ilminin öncülerinden olan Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815), Hîrî (ö. 430/1039'dan sonra) ve Dâmegânî (ö. 478/1085), eserlerinde bu terimleri tarif etmemişlerse de verdikleri bilgilerden Kur'ân'da aynı lafzın farklı yerlerde farklı mânalarda kullanılmasına vücûh, bir lafzın anlamlarından sadece birinin başka âyetlerde tekrarlanması-

na ise nezâir dedikleri anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak adına yapılan çalışmalar arasında vücûh ve nezâir ilmi önemli bir yer tutar. Normal metinlerde olduğu gibi Kur'ân'da da kelimeler, cümle içinde kullanıldıkları bağlama göre içerdikleri manalarda farklılık gösterebilir. *Kitâbu'l-Vücûh ve'n-nezâir* adlı eseri tahkik eden Ali Özek, vücûh ve nezâir ilminin önemini eserin mukaddimesinde şöyle izah eder: "Mesela bir kimse, Kur'ân'da geçen bir kelimenin mânasını bilse, o kelimeye, Kur'ân'da geçtiği her yerde aynı mânayı vermeye çalışsa büyük bir hataya düşebilir. Çünkü kelimeler seyyaldir; cümle içinde konuya göre yeni denebilecek bir mânaya bürünebilir." (Mukâtil b. Süleymân, 1993, 27). Bu seyyaliyete, Kur'ân'ın ilk muhâtaplarının sözlük anlamında kullandıkları salât, zekât ve benzeri bazı kelimelerin, sonraları istilâhî olarak yeni manalar kazanması örnek olarak verilebilir (Demirci, 2012, 38).

Kur'ân'ın kelimelerinin az lafız ile çok mana ifade etmesi bazı âlimler (Zerkeşî, 1957, 1: 102) tarafından edebî bir zenginlik ve bir mucize olarak kabul edilmesinin yanında anlam konusunda bazı sorunlara yol açtığı da görülmüştür. Örneğin ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا﴾ "İman edip de imanlarına zulm bulaştırmayanlar var ya" (el-En'âm 6/82) âyeti nâzil olduğunda sahâbiler, âyette geçen *zulm* kelimesinin akla ilk gelen manasından dolayı endişelenmişlerdi. Çünkü onların düşüncesine göre, bir insanın küçük veya büyük her türlü zulümden kendisini tamamen uzak tutması mümkün değildi. Endişelerini Resûlullah'a (s.a.s.) bildirdiklerinde o, âyetteki *zulm* kelimesinin *şirk* anlamında olduğunu hatırlatmış ve "Sizler, Lokmân'ın "Oğulcuğum! Sakın Allah'a *şirk* koşma; çünkü *şirk* koşmak büyük bir zulümdür" (Lokmân 31/13) dediğini görmediniz mi?" (Buhârî, "Enbiyâ", 41) buyurarak Kur'ân kelimelerinin çeşitli vecihlerinin olabileceğine dikkat çekmiştir (Taberî, 2001, 9:

368).

Kur'ân kelimelerinin Haricîler tarafından bağlamından koparılmak suretiyle kendi görüşlerine delil yapılmak istendiğini gören Hz. Ali, Abdullah b. Abbas'ı (r.a.) onları ikna için gönderirken ona şu tavsiyede bulunmuştur: "Onlara git ve tartış, fakat Kur'ân'dan delil getirme; çünkü Kur'ân zûvücûhtur (kelimelerinin pek çok farklı manası vardır); bu nedenle onlara sünnetten deliller göster." (Mukâtil b. Süleymân, 2006, 38-39). Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir* adlı eserinde bu ilmin önemini ortaya koyan şu merfû hadisi zikretmiştir: "Bir kişi Kur'ân'daki kelimelerin vecihlerini bilmeden Kur'ân'ı tam manasıyla idrak edemez." (Mukâtil b. Süleymân, 2006, 19). Bunlar, kelimelerin çeşitli vecihlerinin bilinmesinin Kur'ân'ın anlaşılması hususunda ne kadar önemli olduğunu göstermek için yeterlidir. Bu nedenle erken dönemlerden başlayarak bu konu ile ilgili eserler telif edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, 1987, 82).

Günümüze ulaşan en eski eser, Mukâtil b. Süleymân'a ait olan *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eserdir. Daha sonra yazılan konu ile alakalı diğer eserler, belli bir oranda bu eserden etkilenmiştir.¹ Vücûh ve nezâir ilminin bu kadar erken dönemde ortaya çıkması, Kur'ân kelimelerinin bulunduğu âyetlere göre aldığı farklı anlamları (vecihleri) tespit ederek onlara yanlış manalar yüklenilmesini önlemek amacıyla matuftur. Bu nedenle Kur'ân'da geçen herhangi bir kelimenin manası hakkında söz söylemek isteyen kişinin öncelikle tüm Kur'ân'ı göz önünde bulundurması gerekir. Çünkü bir kelimenin Mekke ve Medine dönemlerindeki kullanımı arasında anlam genişlemesi veya daralmasına uğraması söz konusu olabilmektedir.

Vücûh ve nezâir ilminin verileri, âyetlerin siyak ve sibaka uygun olarak tefsir edilmelerine yardımcı olur. Ayrıca bir âyeti,

¹ Günümüze kadar konu ile alakalı yazılmış diğer eserler hakkında bilgi almak için bk. Mehmet Suat Mertoğlu, "Vücûh ve Nezâir", *DİA*, 43: 141-143.

nezâirleri ile gruplandırmak âyetin âyetle tefsirinde yardımcı olur (Okuyan, 2001, 48) ve müşterek lafızlar sebebiyle düşülebilecek yanlış ve ihtilafların en aza indirilmesine katkıda bulunur. (Altuntaş, 1990, 27) Dolayısıyla vücûh ve nezâir ilminin, Kur'ânî mana bütünlüğünün yakalanmasında kelime bazında önemli bir katkısının olduğu muhakkaktır (Yaldızlı, 2014, 4).

B. EFRÂD KELİMELER VE İBN FÂRİS'İN "EFRÂDÜ KELİMÂTİ'L-KUR'ÂNİ'L-AZÎZ" ADLI RİSALESİ

Efrâd kelimeler hakkında İbn Fâris'in *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-azîz* adlı risalesinin tahkikini yapan Hâtim Salih ed-Dâmin, giriş bölümünde şu kısa tanımı yapmıştır: *el-Efrâd*, ferd kelimesinin çoğulu olup "eşi ve benzeri bulunmayan, tek olan, benzersiz" manalarına gelmektedir. Dil ıstılahında ise *efrâd*; benzeri bulunmayan lafızlardır. Lafızların birçok manaya sahip olmalarının aksine efrâd kelimeler, manaya delalet etme açısından tek kalan kelimelerdir (İbn Fâris, 2002, 5). Mustafa Sâdık er-Râfi'î ise *efrâd* "âdeten kullanıldığı mananın dışında tek bir mana için kullanılan lafızlar" şeklinde tarif etmiştir (Râfi'î, 1973, 73).

Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde* adlı eserinin vücûh ve nezâir bölümünde bu konuda eser yazan âlimler arasında *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, *Mücmelü'l-luga* ve *es-Sâhibî fi fikhî'l-luga* gibi önemli eserler kaleme almış olan dil bilgini İbn Fâris'e de yer vermiştir (Taşköprizâde, 1985, 2: 377). İbn Fâris'in bu konuda yazdığı risale, efrâd kelimeler hakkında yazılan ilk ve tek eserdir. İbn Fâris'in bu risalesini Zerkeşi ve Süyûtî, Kur'ân ilimlerine dair yazdıkları eserlerinde nakletmişlerdir. (Zerkeşi, 1957, 1: 105-110; Süyûtî, 2008, 307-309; 1988, 3: 452.) Her iki müellif de kendi tespit ettikleri bazı efrâd kelimeleri eserlerinde kaydetmişlerdir. Fakat gerek İbn Fâris'in risalesinde gerekse onu nakleden diğer iki eserde efrâd konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. İbn Fâris'in eseri incelendiğinde ise onun efrâd terimi ile kastettiği, Kur'ân'da bir kelimenin kullanıldığı mana

vecihlerinin iki ile sınırlı olması ve bu iki vecihten birinin de sadece bir kez kullanılmasıdır (Yıldız, 2018, 86).

Mesela, Kur'an'da "burûc" lafzı iki manada kullanılmıştır. Bunlardan ilki "yıldızlar" anlamıdır ki bir âyet hariç Kur'an'daki bütün "burûc" lafızları bu anlamdadır. (Örneğin bk. el-Burûc, 85/1). Dolayısıyla kelimenin "yıldızlar" anlamında kullanıldığı ayetlerdeki "burûc" lafızları birbirinin nazîri olmaktadır. "Burûc" lafzının Kur'an'da kullanıldığı ikinci anlamı ise "sağlam ve uzun kaleler"dir (en-Nisâ 4/78). Sadece bu ayette "kale" anlamında kullanıldığı için, "burûc" lafzının "kaleler" anlamında kullanılması bakımından Kur'an'da naziri/nezâiri yoktur (Karagöz, 2018, 275). Hîrî, *Vücûhü'l-Kur'ân*'ında Furkân sûresinin 78. âyetinde geçen burûc kelimesi ile gökyüzünde bulunan on iki burcun kastedildiğini belirterek vecih sayısını üçe çıkarmıştır. Burçlar da takımyıldızlarından oluştuğu için bu iki vechi yıldızlar adı altında toplamamız mümkündür. (Hîrî, 1996, 76).

İkinci bir örnek olarak *ba'l* kelimesi verilebilir. Kur'an'da Saffât sûresi dışında geçen tüm *ba'l* kelimeleri *eş*, *karı/koca* anlamındadır. Sözelimi Bakara sûresinin 228. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ﴾ "Kocaları onları geri almağa daha çok hak sahibidirler."² Fakat Saffât sûresinin 125. âyetinde bu anlamda değildir ve burada kullanılan *ba'l* kelimesi, bir put adıdır: ﴿أَتَدْعُونَ بَعْلًا﴾ "En güzel yaratana bırakıp da Ba'le mi yalvarıyorsunuz?" (Yahyâ b. Sellâm, 2007, 381-382; Askerî, 2007, 136-137; Dâmegânî, 1983, 74.) Bu örneklerden yola çıkılarak efrâd terimi şöyle tanımlanabilir: Efrâd, Kur'an'da bir kelimenin kullanıldığı yerlerin tümünde tek bir manaya gelirken sadece bir âyette farklı bir manada kullanılmasıdır (Yıldız, 2018, 86).

İbn Fâris, *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-azîz* adlı risalesinde toplam otuz dört kelimeye yer vermekte ve her bir efrâd kelimeye ait

² Diğer âyetler: en-Nisâ 4/128; Hûd 11/72; en-Nûr 24/31.

tek kalan âyeti ve diğer gruba ait âyetlerden de birini zikretmektedir. Eserdeki örnekler incelendiğinde İbn Fâris'in efrâd kelimeleri tespit etme konusunda takip ettiği usûl olarak herhangi bir teklîği dikkate aldığı görülür. Bu teklîği bazen kelimenin kökünden türeyen tüm fiil ve isimlerde, bazen sadece isim veya fiil formlarında bazen harf ve hareke birliği olan kelimelerde bazen de sadece yorumda aramıştır. Dolayısıyla İbn Fâris'in, efrâd kelimeleri tespit konusunda sıkı bir şekilciliği tercih etmediği görülmektedir (Yıldız, 2018, 86).

İbn Fâris, risalesinde sehven efrâd olmayan bir örnek de vermiştir. O, *husbân* ve *husâb* bölümünde, bu kelimelerin Kur'ân'da geçtiği her ayette *adet* manasına geldiğini, sadece Kehf suresi 40. âyetindeki *husbân* kelimesinin *azab* anlamında olduğunu kaydetmesine rağmen bu risaleye kitaplarında aynen yer veren Zerkeşi ve Süyûtî, *husâb* kelimesini kaydetmemişlerdir (Zerkeşi, 1957, 1: 306; Süyûtî, 2008, 307). Her ne kadar *el-Efrâd*'ın muhakkiki Hâtim Sâlih, bunun risalede olduğunu, diğer eserlerde ise sehven düştüğünü belirtse de doğru olan *husâb*ın olmamasıdır. Çünkü *husâb* kelimesi Kur'ân'da otuz yedi kez kullanılmıştır (Abdülbâkî, 1364, 201). Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz* adlı eserinde *husâb* kelimesinin on çeşit manasının olduğunu örnekleriyle kaydetmiştir. (Fîrûzâbâdî, 1996, 2: 460-463; Ayrıca bk. Dâmegânî, 1983, 128-129.) Dolayısıyla *husbân* kelimesi efrâddan iken *husâb* kelimesi efrâddan değildir.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde İbn Fâris'in *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-âzîz* adlı risalesinde ele almadığı fakat efrâd özelliği taşıyan kelimeleri, diğer vücûh ve nezâir eserlerini tarayarak tespit etmeye çalıştık. Bu tespiti yaparken büyük çoğunlukla kelimelerin aynı lafız ve aynı hareketlerle olmasına dikkat ettik. Nadiren de İbn Fâris'e uyarık kalıp ve harekesi farklı olan bazı örneklerle de yer verdik. Ayrıca manaya etki etmeyen tekil-çoğul ve fiillerin kişi ve zaman

çekimleri gibi hususları dikkate almadık.

D. EFRÂD ÖZELLİĞİ TAŞIYAN KELİMELELER

Bu bölümde İbn Fâris'in *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-âzîz* adlı risalesine ilaveten tespit edebildiğimiz efrâd özelliği taşıyan kelimeler yer almaktadır.

1. **Ebraha** (أَبْرَحَ) kelimesi, Kur'ân'da üç kez geçmektedir. İkisi, (يَزَالُ) manasında olup olumsuzluk edatı ile birlikte kendinden sonra gelen fiile süreklilik ve sebat manası verir. Örneğin, el-Kehf sûresi 60. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿لَا أَبْرُحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ﴾ "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım" (Ayrıca bk. Tâhâ 20/91). Yûsuf sûresinin 80. âyetindeki *ebraha* kelimesi ise "bir yerden bir yere gitmek, ayrılmak" manasındadır: ﴿فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ﴾ "Buradan asla ayrılmayacağım." (Yahyâ b. Sellâm, 2007, 385; Dâmegânî, 1983, 66-67; Fîrûzâbâdî, 1996, 2:236.)

2. **İctebâ** (اجْتَبَى) fiili, Kur'ân'da on yerde geçmektedir. Bunların dokuzunda *seçmek* manasında kullanılmıştır. Sözelimi Âl-i İmrân sûresinin 159. âyetinde ﴿وَلَسَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي﴾ "Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer" bu anlamda kullanılmıştır.³ A'râf sûresinin 203. âyetinde geçen *ictebâ* kelimesi ise "uydurmak, derleyip toparlamak" manasındadır: ﴿قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾ "Derleyip toplasaydın ya dediler." (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1985, 89; Hîrî, 1996, 62-63; Fîrûzâbâdî, 1996, 2:367; İsfahânî, t.y., 87.)

3. **İsr** (أَصْرٌ) kelimesi, Kur'ân'da üç kez geçmektedir. Bunlardan ikisi, *ahid* manasıdır. Örneğin Âl-i İmrân sûresinin 81. âyetinde

³ Diğer âyetler: el-En'âm 6/87; Yûsuf 12/6; en-Nahl 16/121; Meryem 19/58; Tâhâ 20/122; el-Hac 22/78; eş-Şûrâ 42/13; el-Kalem 68/50.

bu anlamda kullanılmıştır: ﴿قَالَ أَأَفْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي﴾ “Kabul ettiniz ve bu ahdimi yük-
lendiniz mi? dedi.”⁴ Bakara sûresinin 286. âye-
tindeki *isr* kelimesi ise *ağırlık, yük* manasında-
dır: ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا﴾ “Ey Rabbimiz!
Bize, ağır yük yükleme.” (Mekkî b. Ebî Tâlib,
1985, 46; Hîrî, 1996, 54; İsfahânî, t.y., 19)⁵

4. İnfâk (إِنْفَاقٌ) Kur’ân’da geçen *infâk*
kelimeleri Mümtehine sûresi hariç *sadaka* ma-
nasında kullanılmıştır. Örneğin Bakara sûre-
sinin 195. âyetinde ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ “ve
(mallarımızı) Allah yolunda harcayın (*infâk* edin)
...” bu anlamdadır. Fakat Mümtehine sûresi-
nin 11. âyetinde ﴿فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا
أَنْفَقُوا﴾ “Eşleri gidenlere sarf ettikleri (*mehir*) kada-
rını verin” *infâk* kelimesi ile kastedilen, erke-
ğin evlenirken eşine verdiği *mehirdir* (Süyûtî,
1988, 3: 456).

5. Beraze (بَرَازٌ) kelimesi, Kur’ân’da altı
kez geçmekte ve bunlardan beşinde *çıkılmak*
manasındadır. Sözelimi en-Nisâ sûresinin 81.
âyetinde bu anlamdadır: ﴿فَادَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ﴾
“Senin yanından çıktıklarında.”⁶ Ancak Bakara
sûresinin 250. âyetinde kullanılan *beraze* fiili,
“savaş için saf tutmak” manasındadır: ﴿وَلَمَّا
بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾ “Câlût ve ordusu savaş için
saf tutunca.” (Hîrî, 1996, 76; Fîrûzâbâdî, 1996,
2: 237).

6. Bâe (بَاءٌ) kelimesi Kur’ân’da altı
âyette geçmektedir. Bunların beşinde “ceza-
ya/azaba uğramak” manasındadır. Örneğin
Bakara sûresinin 61. âyetinde bu manadadır:
﴿وَبَاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ﴾ “Ve onlar, Allah’ın gazabına

uğradılar.”⁷ Mâide sûresinin 29. âyetinde ise
“günahları yüklenmek” manasında kullanıl-
mıştır: ﴿إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ﴾ “Ben istiy-
orum ki, sen benim günahımı da, kendi günahımı da
yüklenip ...” (Mukâtil b. Süleyman, 2006, 38-39;
Ebû Ubeyde, 1954, 1: 161; Dâmegânî, 1983, 79-
80.)

7. Cân (جَانٌ) kelimesi, Kur’ân’da yedi
kez geçer. Bunların beşinde “cinler, cinlerin
atası” manasındadır. Örneğin Hicr sûresinin
27. Âyeti buna örnek verilebilir: ﴿وَالجَانَّ خَلَقْنَا﴾
﴿وَالجَانَّ خَلَقْنَا﴾ “Cinleri de daha önce du-
mansız ateşten yaratmıştık.”⁸ Neml sûresinin 10.
âyetindeki *cân* kelimesi ise (Ayrıca bk. el-
Kasas 28/29) *yılan* manasındadır: ﴿فَلَمَّا رَأَاهَا تَهَتَّتْ﴾
﴿كَانَتْهَا جَانٌ﴾ “Onu yılanmış gibi hareket eder görün-
ce.” (Ebû Ubeyde, 1954, 2: 92; Hîrî, 1996, 98;
İsfahânî, t.y., 99).

8. Cahîm (جَحِيمٌ) kelimesi, Kur’ân’da
yirmi altı yerde geçer ve bunların yirmi be-
şinde Allah’ın kâfirler için hazırladığı cehen-
nem azabı kast edilir. Örneğin, ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾
“Andolsun, o cehennem muhakkak göreceksiniz”
(Tekâsür 102/6).⁹ Ancak Sâffât sûresinin 97.
âyetinde Hz. İbrâhim’in atıldığı ateşi ifade
etmektedir: ﴿قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُيُوتًا فَأَلْفُوهُ فِي الْجَحِيمِ﴾
“Haydi dediler, bunun için bir bina yapın ve bunu
ateşe atın.” (Dâmegânî, 1983, 102; Fîrûzâbâdî,
1996, 2: 370; Okuyan, 2001, 305).

9. Hadîd (حَدِيدٌ) kelimesi, Kur’ân’da
Kâf sûresi hariç geçtiği her âyette *demir* ma-
nasında kullanılmaktadır. Sözelimi İsrâ sûresi-
nin 50. âyetinde bu manadadır: ﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً﴾

⁴ Diğer âyet: el-A’râf 7/157.

⁵ İbnü’l-Cevzî, aralarında İbn Abbas, Mucâhid, Dahhâk ve Süddî’nin de bulunduğu bazı âlimlerin bu kelimenin Bakara sûresinde de ahid manasına geldiğini belirttiklerini ve böyle kabul edilirse yapılan bu taksimin geçerliliğini kaybedeceğini kaydetmektedir. Bk. İbnü’l-Cevzî, 1987, 93.

⁶ Diğer âyetler: Âl-i İmrân 3/154; İbrâhîm 14/21, 48; el-Mü’min 40/16.

⁷ Diğer âyetler: Bakara 2/90; Âl-i İmrân 3/112, 162; Enfâl 8/16.

⁸ Diğer âyetler: er-Rahmân 55/15, 39, 56, 74.

⁹ Diğer âyetler: el-Bakara 2/119; el-Mâide 5/10, 86; et-Tevbe 9/113; el-Hac 22/51; eş-Şuarâ 26/91; es-Sâffât 37/23, 55, 64, 68, 163; el-Mü’min 40/7; ed-Duhân 44/47, 56; et-Tûr 52/18; el-Vâkıa 56/94; el-Hadîd 57/19; el-Hâkka 69/31; el-Müzzemmil 73/12.

﴿إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ﴾ "De ki: İster taş olun ister demir."¹⁰ Kâf sûresinin 22. âyetinde geçen *hadîd* kelimesi ise "gözün keskin olması" manasındadır: ﴿فَبَصَّرُكَ﴾ "Artık bu gün gözüün keskindir." (Fer-râ, 1955, 3: 78; Hîrî, 1996, 123; Fîrûzâbâdî, 1996, 2: 438).

10. Harb (حَرْبٌ) kelimesi, Kur'ân'da dört yerde geçmekte olup bunların üçünde "savaş, muharebe" manasında kullanılmıştır. Örneğin Muhammed sûresinin 4. âyetinde bu manadadır: ﴿حَتَّى تَصَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا﴾ "Savaş sona erinceye kadar."¹¹ Bakara sûresinin 279. âyetinde geçen *harb* kelimesi ise "küfr, inkâr" manasındadır: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ﴾ "Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Rasûlünü inkâr etmiş olduğunuzu bilin." (Mukâtil b. Süleyman, 2006, 150; Yahyâ b. Sellâm, 2007, 381; Hârûn b. Mûsâ, 1988, 375.) Fîrûzâbâdî ise *Besâ'ir*'inde son âyette geçen *harb* kelimesine "muhalafet etmek" manası vermiştir. (Fîrûzâbâdî, 1996, 2: 444).

11. Harîs (حَرِيصٌ) kelimesi, Kur'ân'da beş yerde geçmektedir. Bunların dördünde "temenni ve irade" anlamındadır. Örneğin Nahl sûresinin 37. âyetinde olduğu gibi; ﴿إِنْ تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ﴾ "Sen onların doğru yola erişmelerine aşırı istek göstersen de şüphesiz."¹² Ancak Tevbe sûresinin 128. âyetinde geçen *harîs* kelimesi ise "şefkatli, merhametli, düşkün" manasındadır: ﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ﴾ "O (Muhammed), size çok düşkündür." (Fîrûzâbâdî, 1996, 2: 450)

12. Haraka (حَرَكَ) kelimesi, Kur'ân'da dört yerde geçmekte olup bunların üçünde *delmek* anlamında kullanılmıştır. Örneğin İsrâ

sûresinin 37. âyetinde bu manadadır: ﴿إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ﴾ "Çünkü sen yeri delemezsin." Kelime, bu âyetin haricinde Kehf sûresinin 71. âyetinde de iki kez bu manada kullanılmıştır. En'âm sûresinin 100. âyetinde geçen *haraka* kelimesi ise "muhakeme etmeden karar vermek, uydurmak" manasındadır: ﴿وَخَرَقُوا لَهُ﴾ "Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar uydurdular." (Hîrî, 1996, 133; Fîrûzâbâdî, 1996, 2: 534; İsfahânî, t.y., 146; Endelûsî, 1993, 4: 197.)

13. Hasîd (حَاصِدٌ) kelimesi, Kur'ân'da dört yerde geçmektedir. Bunların üçünde *biçilmiş* anlamındadır. Örneğin Yûnus sûresinin 24. âyetinde böyledir: ﴿فَجَعَلْنَاهَا حَاصِدًا﴾ "Onu biçilmiş yaptık."¹³ Hûd sûresinin 100. âyetinde geçen *hasîd* kelimesi ise "harap olmuş, yıkılmış" manasındadır: ﴿مِنْهَا قَائِمٌ﴾ "Onlardan ayakta duranlar da var, yıkılmış olan da." (Hîrî, 1996, 122).

14. Hılâl (حِلَالٌ) kelimesi, Kur'ân'da sekiz yerde geçmekte olup bunların yedisinde "arasında, ortasında" manasında kullanılmıştır. Örneğin Kehf sûresinin 33. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿وَفَجَّرْنَا حِلَالَنَا نَهْرًا﴾ "Aralarından bir de ırmak akıtmıştık."¹⁴ Ancak İbrâhîm sûresinin 31. âyetinde geçen *hılâl* kelimesi, *dostluk* manasındadır: ﴿يَوْمٌ لَا يَبِيعُ فِيهِ﴾ "Alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün." (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1985, 122; Hîrî, 1996, 134; Fîrûzâbâdî, 1996, 2: 556.)

15. Ravh (رَوْحٌ) kelimesi, Kur'ân'da üç kez geçmektedir. İkisi, Yûsuf sûresi 87. Âyetinde geçmekte olup *rahmet* manasına gelmektedir: ﴿وَلَا تَأْتِسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْتِسُ مِنْ﴾

¹⁰ Diğer âyetler: el-Kehf 18/96; el-Hac 22/21; es-Sebe' 34/10; el-Hadîd 57/25.

¹¹ Diğer âyetler: el-Mâide 5/64; el-Enfâl 8/57.

¹² Diğer âyetler: el-Bakara 2/96; en-Nisâ 4/129; Yûsuf 12/103.

¹³ Diğer âyetler: el-Enbiyâ 21/15; Kâf 50/9.

¹⁴ Diğer âyetler: et-Tevbe 9/47; el-İsrâ 17/5, 91; en-Nûr 24/43; en-Neml 37/61; er-Rûm 30/48.

﴿رَوْحَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ﴾ “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah’ın rahmetinden kâfirler topluluğundan başkası ümidini kesmez.” Diğer *rauh* kelimesi ise Vâkıa sûresi 89. âyette olup *rahatlık* manasında kullanılmıştır: ﴿فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ﴾ “Ona rahatlık, güzel rızık ve Na’im cenneti vardır.” (Mukâtil b. Süleyman, 2006, 171; Hârûn b. Mûsâ, 1988, 156; Dâmegânî, 1983, 211; Hîrî, 1996, 162; İbnü’l-Cevzî, 1987, 312.)

16. Rakabe (رَقَبَةٌ) ve çoğulu olan (رِقَابٌ) kelimeleri, Kur’ân’da dokuz yerde geçmektedir. Bunların biri hariç hepsinde *köle* manasındadır. Örneğin Beled sûresinin 13. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿فَكُ رَقَبَةٌ﴾ “O, köle azat etmektir.”¹⁵ Muhammed sûresinin 4. âyetinde geçen *rakabe* kelimesi ise *boyun* manasındadır: ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ﴾ “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarımı vurun.” (Hîrî, 1996, 156; İbnü’l-Cevzî, 1987, 309).

17. Rakîb (رَقِيبٌ) kelimesi, Kur’ân’da beş yerde geçmektedir. Bunların dördünde *gözetleyici* manasında kullanılmıştır. Sözelimi Nisâ sûresinin 1. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ “Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.”¹⁶ Hûd sûresinin 93. âyetinde geçen *rakîb* kelimesi ise *bekleyen* manasındadır: ﴿وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ﴾ “Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim.” (Mukâtil b. Süleyman, 2006, 83-84; Hârûn b. Mûsâ, 1988, 268; Askerî, 2007, 233; İbnü’l-Cevzî, 1987, 310.) Hîrî ise bu âyetteki *rakîb* kelimesine “egemen, hâkim” manası vermektedir (Hîrî, 1996, 161).

18. Sirâc (سِرَاجٌ) kelimesi, Kur’ân’da her geçtiği yerde *kandil* manasında olup Ahzâb sûresinde geçen hariç hepsi ile *güneş*

kast edilmektedir. Örneğin Furkân sûresinin 61. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿وَجَعَلَ﴾ “Orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydımlatıcı bir ay yarattı.”¹⁷ Ahzâb sûresinin 46. âyetinde geçen *sirâc* kelimesi ile Hz. Peygamber kast edilmiştir: ﴿وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ﴾ “Ve Allah’ın izni ile bir *dâvet edici* ve aydımlatıcı bir kandil olarak (gönderdik).” (Dâmegânî, 1983, 208-209; İbnü’l-Cevzî, 1987, 341).

19. Sefihe (سَفِيهَةٌ) kelimesi, Kur’ân’da on iki yerde geçmektedir. Bunların biri hariç hepsinde “cahillik, akılsızlık, sefihlik” manalarında kullanılmaktadır. Örneğin Bakara sûresinin 13. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿قَالُوا أَنْتُمْ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ﴾ “Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim, derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler.”¹⁸ Bakara sûresinin 130. âyetinde geçen *sefihe* kelimesi ise “ancak kendisine yazık eden hariç” manasındadır (Dâmegânî, 1983, 239-240).

20. Sâk (سَاقٌ) ve çoğul formu olan (سَوَاقٌ) kelimeleri, Kur’ân’da altı yerde geçmektedir. Bunların beşinde vücut organı olan *bacak* anlamındadır. Örneğin Kıyâme sûresinin 29. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿وَالْتَفَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ﴾ “Ve bacak bacağa dolaşır.”¹⁹ Kalem sûresinin 42. âyetinde geçen *sâk* kelimesi ise “şiddet, zorluk” manasındadır: ﴿يَوْمَ﴾ “O gün işler zorlaşır.” (Mekki b. Ebî Tâlib, 1985, 277; Dâmegânî, 1983, 254; Hîrî, 1996, 186; İbnü’l-Cevzî, 1987, 340; Fîrûzâbâdî, 1996, 3: 280.)

21. Şetata (شَطَطٌ) kelimesi, Kur’ân’da üç yerde geçmektedir. İkisinde “saçma ve

¹⁵ Diğer âyetler: el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/92 (üç kez); el-Mâide 5/89; et-Tevbe 9/60; el-Mücâdile 58/3.

¹⁶ Diğer âyetler: el-Mâide, 5/117; el-Ahzâb 33/52; Kâf 50/18.

¹⁷ Diğer âyetler: Nûh 71/16; en-Nebe’ 78/13.

¹⁸ Diğer âyetler: el-Bakara 2/142, 282; en-Nisâ 4/5; el-En’âm 6/140; el-A’râf 7/66, 67, 155; el-Cîn 72/4.

¹⁹ Diğer âyetler: en-Neml 27/44; Sad 38/33; el-Fetih 48/29.

yalan söz" anlamındadır. Sözelimi Cin sûresinin 4. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا﴾ "Ve doğrusu bizim beyinsiz olanımız, Allah'a karşı saçma söylüyormuş."²⁰ Sad sûresinin 22. âyetinde geçen *şetata* kelimesi ise "haddi aşır zulme meyletmek" manasındadır: ﴿فَأَحْكُمُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا﴾ ﴿شُطُطًا﴾ "Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, adalatten ayrılıp bize zulmetme." (Dâmegânî, 1983, 264; Hîrî, 1996, 192).

22. Şimâl (شِمَالٌ) kelimesi (çoğulu = شِمَائِلٌ), Kur'ân'da dokuz yerde geçmektedir. Bunlardan yedisinde yön olarak *sol taraf* manasında kullanılmıştır. Örneğin Sebe' sûresinin 15. âyetinde olduğu gibi; ﴿جَنَّاتٍ عَنْ يَمِينٍ﴾ ﴿وَشِمَالٍ﴾ "Sağ ve soldan iki bahçe."²¹ Vâkıa sûresinin 41. âyetinde iki kez tekrarlanan *şimâl* kelimesi ise yön belirtmeyip onunla *cehennem* kast edilmiştir: ﴿وَأَسْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ "Soldakiler; ne yazık o soldakilere! (yani cehennemliklere)" (Hîrî, 1996, 191).

23. Savm (صَوْمٌ) ve **Sıyâm (صِيَامٌ)** kelimeleri, Kur'ân'da Meryem sûresi dışında geçtiği her yerde ibadet kastı ile oruç tutmak anlamındadır. Bakara sûresindeki şu âyette kelimenin *oruç* manasına bir örnektir: ﴿يَا أَيُّهَا﴾ ﴿الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾ "Oruç, size farz kılındı." (el-Bakara 2/183).²² Ancak Meryem sûresinin 26. âyetinde geçen *savm* kelimesi ise "susmak, konuşmamak" manasındadır: ﴿فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ﴾ ﴿الْيَوْمَ إِنْسِيًّا﴾ "Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım, de." (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1985, 148; Askerî,

2007, 291; İbnü'l-Cevzî, 1987, 386-387; Fîrûzâbâdî, 1996, 3: 456; Zerkeşî, 1957, 1: 111; Süyûtî, 2008, 309; 1988, 3: 456)

24. Dı'f (ضِعْفٌ) ve çoğulu olan (أَضْعَافٌ) kelimeleri, Kur'ân-ı Kerîm'de on yerde geçmektedir. Bunların ikisi hariç diğerleri "kat, misli, benzeri" anlamındadır. Örneğin Ahzâb sûresinin 68. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿رَبَّنَا آتِنهُمُ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ "Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver."²³ İsrâ sûresinin 75. âyetinde iki kez geçen *dı'f* kelimesi ise *azap* manasındadır: ﴿إِذَا لَادَقْتَنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ﴾ ﴿وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ "O zaman ise, sana hayatın da ve ölümün de azabını kat kat tattırırız." (Hîrî, 1996, 210; Fîrûzâbâdî, 1996, 3: 474).

25. Zulümât (الظُّلُمَاتُ) ve **26. Nûr (النُّورُ)**: Kur'ân'da *karanlıklar* anlamındaki *zulümât* kelimesi ile *aydınlık* anlamındaki *nûr* kelimesi, En'âm sûresi hariç birlikte kullanıldıkları her yerde *zulümât* ile *şirk*, *nûr* ile *iman* kast edilir.²⁴ Ancak En'âm sûresinin 1. âyetinde geçen *zulümât* ile *gece*, *nûr* kelimesi ile de *gündüz* kast edilmiştir: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ﴾ ﴿السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, gece ve gündüzü var eden Allah'a mahsustur." (Hârûn b. Mûsâ, 1988, 97; Askerî, 2007, 321; Sa'lebî, 2002, 2: 237; Zerkeşî, 1957, 1: 111; Süyûtî, 2008, 309; 1988, 3: 456; Kefevî, 1998, 588; Okuyan, 2001, 264.) Mukâtil b. Süleymân, Kur'ân'da bu âyetin dışında bu manada başka bir örneğin olmadığını özellikle belirtmiştir (Mukâtil b. Süleyman, 2006, 78).

27. Gurfe (عُرْفَةٌ) ve çoğul formu olan (عُرُفٌ) kelimeleri Kur'ân'da altı yerde geçmek-

²⁰ Diğer âyet: el-Kehf 18/14.

²¹ Diğer âyetler: el-A'râf 7/17; en-Nahl 16/48; el-Kehf 18/17, 18; Kâf 50/17; el-Hâkka 69/25; el-Meâric 70/37.

²² Diğer âyetler: el-Bakara 2/184, 185, 187, 196; en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/89, 95; el-Mücâdile 58/4.

²³ Diğer âyetler: el-Bakara 2/245, 265; Âl-i İmrân 3/130; el-A'râf 7/38 (iki kez), el-Ahzâb 33/30; es-Sebe' 34/37, Sad 38/61.

²⁴ Diğer âyetler: el-Bakara 2/257; el-Mâide 5/16; İbrâhîm 14/1, 5; el-Ahzâb 33/43; el-Hadîd 57/9; et-Talak 65/11.

tedir. Bunların beşinde “oda, odalar ve odalardan müteşekkil köşk” manasına gelmektedir. Örneğin Zümer sûresinin 20. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿لَهُمْ عُرْفٌ مِّنْ فَوْقِهَا عُرْفٌ﴾ ﴿مَبْنِيَّةٌ﴾ “Onlar için köşkler vardır, onların üstlerinde de yapılmış köşkler vardır.”²⁵ Bakara sûresinin 249. âyetinde geçen *gurfe* kelimesi ise *avuç* manasındadır: ﴿إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ بِيَدِهِ﴾ “Ancak eliyle bir avuç alan müstesna.” (Kisâi, 1998, 93; Dâmegânî, 1983, 339).

28. Gaden (عَدَا) kelimesi, Kur’ân’da dört yerde geçmektedir. Bunlardan üçünde *yarın* manasında kullanılmıştır. Örneğin Yûsuf sûresinin 12. âyetinde olduğu gibi; ﴿أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا﴾ “Yarın onu bizimle beraber gönder.”²⁶ Kamer sûresinin 26. âyetinde geçen *gaden* kelimesi ise *kıyamet günü* manasındadır: ﴿سَيُعَذِّبُونَ عَادًا مِّنَ الْكٰذِبِ الْأَشْرٰءِ﴾ “Onlar kıyamet günü yalancı, küstahın kim olduğunu bilecekler.” (İbnü’l-Cevzî, 1987, 454).

29. Ferc (فُرُجٌ) ve çoğul formu olan *furûc* (فُرُوجٌ) kelimesi, Kur’ân’da sekiz yerde geçmektedir. Bunlardan yedisinde “ırz, namus” manasında kullanılmıştır. Örneğin Mü’minûn sûresinin 5. âyetinde obu manadadır: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأُوجُوهِهِمْ حَافِظُونَ﴾ “Onlar ki, ırzlarını korurlar.”²⁷ Kâf sûresinin 6. âyetinde geçen *furûc* kelimesi ise “çatlaklar, gedikler, eksiklikler” manasındadır: ﴿وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ﴾ “Onda hiçbir çatlak ve eksiklik yoktur.” (Kisâi, 1998, 236; Zeccâc, 1998, 5: 42; Mekki b. Ebî Tâlib, 1985, 237.)

30. Kâil (قَائِلٌ) kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de altı yerde geçmektedir. Bunlardan beşinde “sözcü, söz söyleyen kişi” manasındadır. Sözelimi Saffât sûresinin 51. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ﴾ “İçle-

rinden bir sözcü şöyle der.”²⁸ A’râf sûresinin 4. âyetinde geçen *kâil* kelimesi ise “öğle vakti istirahat edip uyuyan, kaylule yapan” manasındadır: ﴿أَوْهُمْ قَائِلُونَ﴾ “Yahut öğle uykusu uyumakta iken.” (Zeccâc, 1998, 2: 317; Askerî, 2007, 403).

31. Kâri’a (قَارِعَةٌ) kelimesi, Kur’ân’da beş yerde geçmekte olup bunlardan dördünde “kıyamet günü” kast edilmektedir. Örneğin Hâkka sûresinin 4. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾ “*Semûd ve Ad kavimleri, kapılarını çalacak felâketi yalan saymışlardı*”²⁹ Ra’d sûresinin 31. âyetinde geçen *kâri’a* kelimesi ise “felaket, musibet” manasındadır: ﴿تَصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ﴾ “Yaptıkları işler sebebiyle büyük bir felaket gelecek.” (İbnü’l-Cevzî, 1987, 481; Fîrûzâbâdî, 1996, 4: 258-259).

32. Kıst (قِسْطٌ) kelimesi, Kur’ân’da yirmi beş yerde geçmektedir. Bunların yirmi üçünde *adalet* manasına gelmektedir. Örneğin Âl-i İmrân sûresinin 18. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ﴾ “*Adaleti emredenler*.”³⁰ Cin sûresinin 14-15. âyetlerinde iki kez kullanılan *ism-i fâil* formundaki *kâst* kelimesi ise “haktan sapanlar” manasındadır: ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾ “*Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır*.” (Dâmegânî, 1983, 378; Zerkeşî, 1957, 1: 110).

33. Kavâ'id (قَوَاعِدُ) kelimesi, Kur’ân’da üç yerde geçer ve bunların ikisinde *temeller* anlamındadır. Sözelimi Bakara sûresinin 127. âyetinde bu manadadır: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ﴾ “*Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor*.”³¹ Nûr sûresinin 60. âyetinde geçen *kavâ'id* kelimesi ise “hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı

²⁵ Diğer âyetler: el-Furkân 25/75; el-Ankebût 29/58; es-Sebe’ 34/37.

²⁶ Diğer âyetler: el-Kehf 18/23; Lokmân 31/34.

²⁷ Diğer âyetler: el-Enbiyâ 21/91; en-Nûr 24/30, 31; el-Ahzâb 33/35; et-Tahrîm 66/12; el-Meâric 70/29.

²⁸ Diğer âyetler: Yûsuf 12/10; el-Kehf 18/19; el-Mü’minûn 23/100; el-Ahzâb 33/18.

²⁹ Diğer âyetler: el-Kâri’a 101/1, 2, 3.

³⁰ Diğer âyetler: en-Nisâ 4/127, 135; el-Mâide 5/42; Yûnus 10/4, 47, 54; er-Rahmân 55/9.

³¹ Diğer âyet: en-Nahl 16/26.

kadın" manasındadır: ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا﴾ "Bir nikâh ümidi kalmayan, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınlar." (Endelüsî, 1983, 100; Hirî, 1996, 266).

34. Kible (قِبْلَةٌ) kelimesi, Kur'ân'da altı yerde geçmekte olup bunların beşinde "namaz için yönelinen taraf, kible, Kâbe" anlamındadır. Örneğin Bakara sûresinin 144. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿فَلَنُؤَيِّنَنَّكَ قِبْلَةً﴾ "Elbette seni, hoşnut olacağım kibleye çevireceğiz."³² Yûnus sûresinin 87. âyetinde geçen kible kelimesini ise müfessirler, "mescid, namaz kılma mekânı" olarak mâna vermişlerdir: ﴿وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً﴾ "Evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın." (Mukâtil b. Süleymân, 1988, 2: 246; Taberî, 2001, 12: 254-256; Endelüsî, 2001, 3: 138.)

35. Kisef (كِسْفٌ) kelimesi, Kur'ân'da Rûm sûresi hariç geçtiği her yerde "gökyüzünün bir yanı, parçası" manasındadır. Ancak Rûm sûresinin 48. âyetinde "bulut parçaları" manasındadır: ﴿وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا﴾ "Ve onu parça parça da eder." (Zerkeşî, 1957, 1: 110). Ayrıca Ebû Bekr b. Ayyâş'tan nakledildiğine göre Kur'ân'da geçen (كِسْفًا) kelimesi ile (et-Tûr 52/44) azab; (el-İsrâ 17/92; eş-Şuarâ 26/197; er-Rûm 30/48; es-Sebe' 34/9) ile bulut parçaları kast edilmiştir. (Süyûtî, 2008, 310).

36. Lealleküm (لَعَلَّكُمْ) kelimesi, Kur'ân'da Şuarâ sûresi dışında geçtiği her yerde likey (لِكَ) manasındadır.³³ Şuarâ sûresinin 129. âyetinde teşbih manasındadır, yani (كَأَنَّكُمْ) demektir: ﴿لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ﴾ "Sanki siz ebedî kalacaksınız." (Dâmegânî, 1983, 417; İbnü'l-Cevzî, 1987, 530; Sa'lebî, 2002, 2: 220;

Zerkeşî, 1957, 1: 110.) Kefevî, Vâkîdî'den (لَعَلَّ) kelimesinin Kur'ân'da geçtiği her yerde ta'lil manasına gelirken sadece yukarıdaki âyette teşbih manasına geldiğini ve bunun nahivciler tarafından zikredilmeyen istisnâ bir kullanım olduğunu aktarmaktadır. (Kefevî, 1998, 778).

37. Liellâ (لَيْلًا) edatı, Kur'ân'da üç yerde kullanılmıştır. Bunların ikisinde (كَيْلًا) "-memek için" manasındadır. Örneğin Bakara sûresinin 150. âyetinde böyledir: ﴿لَيْلًا يَكُونُ﴾ "İnsanların elinde sizin aleyhinize bir delil bulunmasın." (Ayrıca bk. en-Nisâ 4/165). Hadîd sûresinin 29. âyetindeki liellâ (لَيْلًا) edatı ise (لَيْكِي) "-sin diye" manasındadır: ﴿لَيْلًا يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ﴾ "Ehl-i kitap, şunu bilsin ki." (Mukâtil b. Süleymân, 1988, 4: 247; Taberî, 22: 443; İbn Kesîr, 8: 33; Zerkeşî, 1957, 1: 111.)

38. Lîn (لَيْنٌ) kelimesi, Kur'ân'da beş yerde geçmektedir. Bunların dördünde yumuşaklık anlamındadır. Sözelimi Âl-i İmrân sûresinin 159. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın."³⁴ Haşr sûresinin 5. âyetinde geçen lîn kelimesi ise "hurma ağacı" manasındadır: ﴿مَا﴾ "Herhangi bir hurma ağacından ne kestiniz ise." (Ebû Ubeyde, 1954, 2: 256; Ahfeş el-Evsat, 1990, 2: 538; Endelüsî, 1983, 112; Fîrûzâbâdî, 1996, 4: 472.)

39. Mısır (مِصْرٌ) kelimesi, Kur'ân'da beş yerde geçmektedir. Bunların dördünde Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsâ'nın yaşadığı ülke olan Mısır anlamındadır. Örneğin Yûsuf sûresinin 99. âyetinde bu manadadır: ﴿وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ﴾ "Allah'ın iradesi ile güven içinde

³² Diğer âyetler: el- Bakara 2/143, 145 üç kez.

³³ Bu kelime toplam altmış sekiz yerde geçmektedir. Bk. Abdülbâkî, 1364, 647-649.

³⁴ Diğer âyetler: Tâhâ 20/44; es-Sebe' 34/10; ez-Zümer 39/23.

Mısır'a girin, dedi."³⁵ Bakara sûresinin 61. âyetinde geçen *mısır* kelimesi ise "herhangi bir şehir" manasındadır: ﴿اِهْبِطُوا مِصْرًا﴾ "O halde bir şehre inin." (Ferrâ, 1955, 1: 43; Ebû Ubeyde, 1954, 1: 42; Taberî, 2001, 2: 22-23.)

40. Matar (مَطَرٌ) kelimesi, Kur'ân'da (مَطَرَ)³⁶ fiili ile beraber kullanıldığı her âyette *azap* ifade etmektedir. (Müberra, 1350, 17). Örneğin A'râf sûresinin 84. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا﴾ "Onların üstüne bir azap yağmuru yağdırdık."³⁷ Ancak *matar* kelimesi, tek başına kullanıldığı Nisâ sûresinin 102. âyetinde ise bilinen anlamıyla *yağmur* manasına gelmektedir: ﴿إِنْ كَانَ﴾ ﴿يَكُرُّ أَدَىٰ مِنْ مَطَرٍ﴾ "Eğer yağmurdan dolayı size bir eziyet olursa." (İbnü'l-Cevzî, 1987, 541; Fîrûzâbâdî, 1996, 4: 511; Süyûtî, 2008, 311.)

41. Necm (نَجْمٌ) ve çoğulu (نَجْمٌ) kelimeleri, Kur'ân'da on üç yerde geçmektedir. Bunların on ikisinde *yıldız* anlamında kullanılmıştır. Sözelimi Tekvîr sûresinin 2. âyetinde bu manada kullanılmıştır: ﴿وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ "Ve yıldızlar döküldüğü zaman."³⁸ Rahmân sûresinin 6. âyetinde geçen *necm* kelimesi ise "otlar, nebatât" manasındadır: ﴿وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ﴾ "Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğenler." (Ebû Ubeyde, 1954, 2: 242; Askerî, 2007, 482; Endelüsî, 1983, 125; İbnü'l-Cevzî, 1987, 580; Fîrûzâbâdî, 1996, 5: 20.) Zemahşerî, bu âyetteki *necm* kelimesinin "gövdesiz bitki, ot"; *şecer* kelimesinin ise "gövdeli bitki, ağaç" olduğunu kaydetmektedir (Zemahşerî, 2005, 1069).

³⁵ Diğer âyetler: Yûnus 10/87; Yûsuf 12/21; ez-Zuhruf 43/51.

³⁶ Bu fiil, taşlar manasındaki "جَحَازَةٌ" kelimesi ile kullanıldığında da taş yağması şeklinde gelen azabı ifade eder. Bk. el-Enfâl 8/32; Hûd 11/82; el-Hicr 15/74.

³⁷ Diğer âyetler: el-Furkân 25/40; eş-Şuarâ 26/173; en-Neml 27/58.

³⁸ Diğer âyetler: el-En'âm 6/97; el-A'râf 7/54; en-Nahl 16/12, 16; el-Hac 22/18, es-Saffât 37/88, et-Tür 52/49, en-Necm 53/1; el-Vâkıa 56/75; el-Mürselât 77/8; et-Târik 86/3.

E. SONUÇ

Kur'ân'ın doğru anlaşılması hedefine katkıda bulunan ilimlerin arasında vücûh ve nezâir ilmi önemli bir yer tutar. Arapça'da kelimelerin manaları buldukları bağlama göre farklılaşmaktadır. Vücûh ve nezâir ilmi, Kur'ân'daki kelimelerinin hangi âyette hangi manaya geldiğini tespit ederek müşterek lafızlar sebebiyle düşülebilecek yanlış ve ihtilafların en aza indirilmesini hedeflemektedir. Vücûh ve nezâir ilminin bir alt kolu olan efrâd konusunda İbn Fâris'in *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-azîz* adlı risalesi, kendi alanında yazılmış tek eserdir. Eser incelendiğinde İbn Fâris'in efrâd ile kastettiği, Kur'ân'da bir kelimenin kullanıldığı mana vecihlerinin iki ile sınırlı olması ve bu iki vecihten birinin sadece bir kez kullanılmasıdır. Dolayısıyla efrâd, Kur'ân'da bir kelimenin kullanıldığı yerlerin tümünde belli bir manaya gelirken sadece bir âyette farklı bir manaya gelmesidir

Çalışmamızda İbn Fâris'in efrâd kelimeleri tespit ederken takip ettiği usûl de dikkate alınarak onun eserine almadığı efrâd kelimeler, vücûh ve nezâir ilminin belli başlı eserleri taranarak tespit edilmiştir. Bu kelimelerin kullanıldıkları âyetler tespit edilerek efrâd kalan âyet ve diğer gruba ait âyetlerden birer örnek verilmiştir. Özellikle ilk dönem dil âlimlerinin *meâni'l-Kur'ân*, *mecâzü'l-Kur'ân*, *i'câzü'l-Kur'ân* konularında yazdıkları eserler ve tefsirler incelenerek efrâd kelimeler ile ilgili bilgiler toplanmaya gayret edilmiştir. Böylece İbn Fâris'in tespit ettiği otuz dört efrâd kelimeye kırk bir kelime daha eklenmiş ve efrâd kelime sayısı toplamda yetmiş beşe ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. Fuad. (1364). *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Dârü'l-Hadîs.
- Ahfeş el-Evsat. (1990). *Meâni'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü'l-Hancı.
- Altuntaş, Halil. (1990). *el-Vücûh ve'n-Nezâir*. *Diyanet İlmî Dergi*, (26/1).

- Askerî, Ebû Hilâl. (2007). *el-Vücûh ve'n-nezâir*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. (2004). *Mu'cemü't-ta'rîfât*. Kahire: Dârü'l-Fazîle.
- Dâmegânî. (1983). *Kâmûsü'l-Kur'ân islâhu'l-vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn.
- Demirci, Muhsin. (2012). *Tefsir Tarihi* (12. baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. (1954). *Mecâzü'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. (1993). *el-Bahrü'l-muhîd*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. (1983). *Tuhfetü'l-erîb bimâ fi'l-Kur'ân mine'l-garîb*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Endelüsî, İbn Atıyye. (2001). *el-Muharrarü'l-Vecîz*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Ferâhîdî. (2003). *Kitâbü'l-'Ayn müretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye.
- Ferrâ, Yahya. (1955). *Me'âni'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn. (1996). *Besâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. Kahire: Mektebetü'l-İlmîyye.
- Hârûn B. Mûsâ. (1988). *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Bağdat: Vezâretü's-sekâfeti ve'l-e'lâm.
- Hîrî. (1996). *Vücûhü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Dârü's-Sekâ.
- İbn Fâris, Ahmed. (2002). *Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-azîz*. Dimeşk: Dârü'l-Beşâir.
- İbn Kesîr, (1999). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (2. baskı). Riyad: Dâru Tayyibe.
- İbnü'l-Cevzî. (1987). *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûhi ve'n-nezâ'ir*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İsfahânî, Râgîb. (t.y.). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Karagöz, Mustafa. (2018). İbn Teymiye'nin Vücûh ve Nezâir Tanımının Etkileri ve Sorunları. *Bilimname*, (36).
- Kefevî. Ebü'l-Bekâ. (1998). *el-Külliyât* (2. baskı). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Kisâî. (1998). *Meâni'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru Kubâ.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. (1985). *Tefsîrü'l-müşkil min garîbi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- Mukâtil B. Süleymân. (1988). *et-Tefsîrü'l-kebîr*. y.y.: Merkezu Tahkîkî't-türâs.
- Mukâtil B. Süleymân. (1993). *Kitâbu'l-vücûh ve'n-nezâir*. İstanbul: İlmi Neşriyat.
- Mukâtil B. Süleymân. (2006). *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dubai: Merkezu Cum'atî'l-mâcid li's-sekâfe ve't-türâs.
- Müberred. (1350). *Me'ttefeka lafzuhû ve'htelefe ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-mecîd*. Kâhire: Matbaatü's-Selefiyye.
- Okuyan, Mehmet. (2001). *Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir Çokanlamlı Kavramlar, Kelimeler ve Edatlar*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Râfî'î, Mustafa Sâdık. (1973). *İ'câzü'l-Kur'ân* (9. baskı). Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. (2002). *el-Keşf ve'l-beyân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî.
- Süyûtî, Celâlüddîn. (1988). *Mu'terakül-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Süyûtî, Celâlüddîn. (2008). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- taberî, Ebû Ca'fer. (2001). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru Hicr.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. (1985). *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzû'âtî'l-ulûm*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye.
- Yahyâ B. Sellâm. (2007). *et-Tesârif, Tefsîrü'l-Kur'ân mimme'stebehet esmâ'ühû ve tassarrafet me'ânih*. Ammân: Müessesetü' Âl-i'l-beyt.
- Yaldızlı, Hasan. (2014). Vücûh ve Nezâir Hakkında Yapılan Tanımlara Dair Bir

- Değerlendirme. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (31).
- Yıldız, İbrahim. (2018). İbn Fâris'in "Efrâdü kelimâti'l-Kur'âni'l-âzîz" Adlı Risalesi ve Vücûh ve Nezâir İlminin Bir Alt Kolu Olarak Efrâd, *II. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Özet Kitapçığı*, (02-04 Kasım 2018, Çanakkale), ed. Dinçay Köksal, Çanakkale: Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği).
- Zeccâc. (1998). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Beyrût: Alemü'l-kütüb.
- Zemahşerî. (2005). *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi-zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Zerkeşî, Bedreddîn. (1957). *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü't-Türâs.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Yıldız, İ. (2019). Vücûh ve Nezâir İlmine Bir Katkı: İbn Fâris'in "Efrâdü Kelimâti'l-Kur'âni'l-Âzîz" Adlı Eserinde Olmayan Bazı Efrâd Kelimeler, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7958>, Number: 74 Spring 2019, p. 373-386.